

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12

Шейна А. М., здобувач кафедри теорії
та історії держави і права ЛьвДУВС

Принцип демократизму у праві: філософсько- правові засади дослідження

З'ясовуються філософсько-правові засади дослідження принципу демократизму у праві. Виявляються особливості принципу демократизму у різних галузях права. Досліджуються сфери застосування принципу демократизму та його роль у функціонуванні державного механізму.

Ключові слова: принцип демократизму, народовладдя, правотворчість, держава, громадянське суспільство.

Выясняются философско-правовые основы исследования принципа демократизма в праве. Выявляются особенности принципа демократизма в различных отраслях права. Исследуются сферы применения принципа демократизма и его роль в функционировании государственного механизма.

Ключевые слова: принцип демократизма, народовластие, правотворчество, государство, гражданское общество.

Investigates the philosophical and legal principles study of the principle of democracy in the law. Detected features of the principle of democracy in various areas of law. We study the application of the principle of democracy and its role in the functioning of the state mechanism.

Key words: principle of democracy, democracy, law-making, the state, civil society.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну зацікавленість у правознавстві поняттям демократії, принцип демократизму сьогодні залишається мало дослідженим. Існують різноманітні погляди щодо його розуміння, характерних ознак, нормативного закріплення, сфери застосування, ролі у формуванні правової держави та державного механізму. На практиці це призводить до того, що складаються тільки поверхневі уявлення про особливості цього принципу, а також його можливості та обмеження.

У зв'язку з цим, актуальним постає аналіз філософсько-правових поглядів на принцип демократизму в теорії права, у конституційному праві, у правотворчості, місцевому самоврядуванні, у кримінальному праві, у кримінально-виконавчому праві, у міжнародному праві та праві Європейського союзу. У кожній з цих галузей права та сфер його застосування проявляються особливі ознаки принципу демократизму, його вплив на правовідносини, права і свободи, правові ідеї, інші принципи права тощо.

Метою дослідження є виявлення філософсько-правових засад дослідження принципу демократизму у праві.

Стан дослідження. В теорії права значний вклад у дослідження принципу демократизму зробили Т.І. Фулей, С.П. Погребняк, В.О. Котюк, М.С. Кельман, М.В. Цвік. У правотворчості принцип демократизму досліджували такі науковці як О.В. Богачова, Т.Д. Климчук, Ю.М. Глущенко, О.Ф. Скакун, Н.М. Пархоменко, П.М. Рабінович,

М.Н. Марченко, А.Б. Венгеров, С.А. Комаров, А.В. Малько, В.А. Гуревич, З.Г. Галєєв, Р.Б. Головкін, С.О. Денисов та інші. В конституційному праві принцип демократизму аналізували А.М. Колодій, Н.А. Боброва, О.Г. Румянцев, Ю.Н. Тодика, В.В. Ільчов, Є.О. Казьміна, М.С. Новіков, В.Б. Романенко, Д.А. Олинович, В.Л. Толстенко, М.В. Оніщук, О.В. Носенко, М. Савчин, М.І. Ставнійчук, О.В. Петришин та інші. Дослідження принципу демократизму проводили також в межах інших галузевих розвідок. Проблематиці формування та функціонування принципу демократизму в Україні присвячені монографічні дослідження В.І. Бортнікова, О.В. Скрипнюка, В.Ф. Погорілка, а також публікації Ю.Г. Кальниша та А.І. Стюпіна.

Виклад основних положень. В юридичній науці принцип демократизму справедливо включається багатьма сучасними вченими до переліку основних загально-правових принципів права. Його появу пов'язують із принципом народовладдя, своє закріплення він знаходить у правотворчості, міжнародному праві, праві Європейського союзу, застосування — у місцевому самоврядуванні, державному управлінні, державотворенні загалом тощо.

Зміст принципу демократизму полягає в тому, щоб законодавчі акти відображали інтереси максимально більшої кількості населення країни. Він впливає із принципу народовладдя, відповідно до якого «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (стаття 5 Конституції України). При цьому, принцип демократизму передбачає фіксацію в юридичних нормах такого правового становища людини, яке б максимально закріплювало її автономію і мінімізувало втручання держави у суспільні справи [4, с. 309]. О. Скрипнюк з цього приводу зазначає, що фундаментом принципу демократизму є народовладдя, яке тлумачиться як належність усієї суспільної влади, в тому числі державної, народів, вільне здійснення народом цієї влади відповідно до його суверенної волі в інтересах як всього суспільства, так і кожної людини. Тому головною передумовою утвердження принципу демократизму є народовладдя, наявність конституційно-правової основи демократичної держави і демократичного суспільства [14, с. 40].

Вдосконалення конституційно-правового регулювання забезпечення народовладдя є визначальною умовою становлення демократичної держави та громадянського суспільства: «В Конституції України йдеться про нову концепцію державної влади — Україна проголошується демократичною, правовою, соціальною державою з республіканською формою правління та унітарною формою державного устрою. Це означає, що мають утверджуватися, всебічно реалізовуватися партнерські засади діяльності державної влади та громадянського суспільства, окремих громадян, їхніх об'єднань, що виключає будь-який диктат, підкорення громадян політичному режимові чи органам влади. Відповідно мають бути конституційно забезпечені, з одного боку, умови громадянської участі населення в управлінні справами держави, у діяльності партій та громадських організацій, а з іншого — зобов'язання держави щодо охорони прав і законних інтересів своїх громадян у зазначеній площині. Держава є виконавцем волі народу, йому підпорядкована і йому слугує. А це означає, що пріоритети діяльності держави мають визначатися мірою сформованості громадянського суспільства, його структур як уособленням і виразником волі та інтересів українського народу» [11, с. 45].

Отже принцип демократизму у праві безпосередньо пов'язаний із народовладдям, коли вищим джерелом влади є народ, який здійснює її через органи державної влади та органи місцевого самоврядування з метою охорони прав і законних інтересів громадян.

При цьому держава з одного боку повинна створити умови для участі населення в управлінні справами держави, а з іншого закріпити в юридичних нормах правове становище людини.

В теорії права принцип демократизму розглядають як загальнолюдський принцип права, що відображає низку незаперечних вимог до держави і суспільства. Він знаходить свій вияв в обов'язковій легітиматії державної влади — приведенні її змісту відповідно до суспільних ідеалів. Найважливішими проявами цього принципу є надання можливості громадянам приймати відповідні рішення шляхом голосування; у проведенні перевірок; зборі матеріалів для підготовки проектів нормативних актів; залучення громадян у різних формах до вирішення державних та суспільних справ; у забезпеченні непохитності, гарантованості прав і свобод людини тощо.

Аналізуючи принцип демократизму у праві, Т. Фулей наголошує, що зміст демократизму як загальнолюдського принципу права розкривається у тому, що у праві повинні бути відображені, по-перше, загальні для всього суспільства інтереси, по-друге, узгоджені інтереси більшості соціальних груп, по-третє, певні мінімальні гарантії інтересів меншості — з метою унеможливлення ситуації, за якої інтереси певної групи суб'єктів мали б пріоритет над інтересами усіх інших груп населення. Демократизм має важливе значення як принцип юридичної діяльності, надаючи можливість усім зацікавленим суб'єктам брати участь у прийнятті рішення та сприяючи його досягненню з урахуванням інтересів учасників, шляхом компромісу, а не застосування сили [15, с. 12-13]. Вчена також наголошує, що сьогодні принцип демократизму як загальнолюдський принцип права одержав необхідну конкретизацію у Конституції та Законах України, а також застосування у практиці Конституційного Суду України.

У правотворчості принцип демократизму виражається в участі народних депутатів, трудових колективів, громадських об'єднань, громадян загалом у вдосконаленні законодавства та формуванні правової політики. Він передбачає наявність незаперечних вимог, що виражають сутність правотворчої діяльності. Серед них найважливішими є: вираження у законах держави волі більшості населення; забезпечення прозорості, відкритості та доступності законотворення; залучення громадян до підготовки та публічного обговорення проектів законодавчих актів; закріплення правотворчої ініціативи, внесення громадськістю своїх пропозицій та зауважень щодо законодавчого процесу; наявність інституту звернень громадян; участь громадськості у парламентських, комітетських та громадських слуханнях; наявність механізму проведення громадської експертизи законопроектів тощо.

На думку Ю.М. Глущенко, принцип демократизму передбачає, щоб правотворча діяльність спиралася на загальні демократичні засади, оскільки лише на цій основі можна забезпечити необхідний рівень стабільності і добробуту на відповідній території. Зміст демократизму як принципу правотворчості розкривається у тому, що повинні вивчатися та максимально враховуватися загальні соціальні інтереси суспільства, розповсюджуватися практика публічного обговорення проектів законів, закріплення правотворчої ініціативи тощо [2, с. 67]. Отже, принцип демократизму у правотворчості передбачає певні вимоги до змісту нормативно-правових актів — результатів правотворчості. Він означає вивчення соціальних інтересів населення і можливості їх вираження у сфері правотворчості, врахування суспільної підтримки проектів нормативно-правових актів.

Конституція України закріплює принцип демократизму як засаду організації державної влади (стаття 1) і складову народного суверенітету (стаття 5). Таке конституційне регулювання принципу демократизму визначає правові основи легітиматії

влади — громадяни мають право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними.

Так, О.Г. Румянцев вважає, що принцип демократизму розкривається в таких підвалинах конституційного ладу, як народовладдя і політичний плюралізм, а формою його реалізації виступає республіканська форма правління з поділом і взаємодією влади, розвиненою системою народного представництва. Принцип народовладдя, на переконання вченого, слід закріпити наступним чином: 1) носієм державного суверенітету може виступати тільки один суб'єкт — багатонаціональний народ — єдине джерело державної влади; 2) народ здійснює свою владу безпосередньо, а також через державні органи та місцеве самоврядування. Вищим виразом безпосередньої влади народу є референдум і вільні вибори. Вибори державних органів та органів місцевого самоврядування передбачені у Конституції, проводяться на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні [13, с. 102-103]. Політичний плюралізм передбачає, що демократія здійснюється на основі політичної та ідеологічної багатоманітності, багатопартійності, вільної участі громадян у політичному житті; дії державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, суспільних і релігійних об'єднань, посадових осіб і громадян, що ведуть до усунення багатопартійності, незаконного обмеження діяльності суспільних і релігійних об'єднань, встановлення неправомірних переваг для окремих з них, караються законом [13, с. 103-104].

Ключовим аспектом організації роботи органів місцевого самоврядування є принципи, на яких ґрунтується їх робота. Одним з принципів функціонування органів місцевого самоврядування є принцип демократизму, який виявляється через певні вихідні ціннісні, ідейні та правові засади його організації та діяльності. Він полягає в тому, що місцеве самоврядування повинно забезпечити самостійність населення у вирішенні питань місцевого значення, конкретні форми здійснення місцевого самоврядування, структура органів місцевого самоврядування визначаються населенням самостійно. Місцеві органи не перебувають у відносинах підлеглості з органами державної влади і не зобов'язані виконувати їх директивні вказівки, якщо ті виходять за межі наданих їм повноважень [9, с. 99]. В демократичному суспільстві взаємозв'язок самоврядних структур та органів державної влади має двосторонній характер. З боку органів місцевого самоврядування відбувається делегування влади регіональним і державним органам, політичне самообмеження, що полягає в юрисдикції місцевої влади з питань місцевого значення, а також контроль за владою, що здійснюється від імені держави. Державна влада, зі свого боку, покликана створити необхідні політичні і правові умови для створення самоврядних структур, для розширення прав і свобод громадянського суспільства.

М. Багмет та О. Євтушенко розглядали принцип демократизму як базовий принцип діяльності територіальних органів місцевого самоврядування. Згідно з цим принципом місцеве населення має брати широку участь в ухваленні рішень місцевого значення. Конституційна норма «...носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» і «народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування», стало нормативною й методологічною базою для конституювання і правової ідентифікації публічної влади та її інституціалізації на публічну державну і публічну самоврядну (муніципальну) влади [1, с. 58-59]. Отже дія принципу демократизму у праві передбачає участь громадськості у місцевому розвитку та вирішенні поточних справ органів місцевого самоврядування. Закріплення принципу демократизму в місцевому самоврядуванні зміцнює основи народовладдя

та допомагає стабілізувати політичну систему країни.

У сфері кримінального права та процесу питання правової природи принципу демократизму до кінця не вирішені, хоча вони мають особливе наукове та практичне значення. Це вказує на необхідність розробки та удосконалення норм кримінально-процесуального законодавства, які закріплюють зміст принципу демократизму, а також на приведення у відповідність із положеннями цього принципу інших норм кримінально-процесуального права. На переконання В. Мальцева, демократизм як правова ідея, безпосередньо не пов'язаний із принципами кримінального права. Його визначення як принципу кримінального законодавства пояснюється насамперед впливом на правосвідомість законодавця правових засад соціалістичного кримінального права, норми якого стали приводом до висновку про фундаментальне значення принципу демократизму для радянського кримінального законодавства. На думку вченого, сфера прояву принципу демократизму у кримінальному праві є вузькою. До витоків і фундаментальних категорій кримінального права він прямого відношення не має [10].

У кримінально-виконавчому праві, зокрема, у статті 5 Кримінально-виконавчого кодексу законодавець сформулював і закріпив принцип демократизму. Його сутність полягає в тому, що кримінально-виконавча політика охоплює здійснення волі народу, діяльність органів та установ, яка спрямована на виконання покарання та контроль за цим певних громадських організацій (служб) у справах неповнолітніх, спостережних комісій. Останні виконують безпосередню роль у перевихованні та виправленні засуджених.

На думку Р.В. Корольова, принцип демократизму у кримінально-виконавчому праві — це обумовлена закономірностями суспільного розвитку основоположна ідея, що характеризує ступінь впливу державних і громадських інститутів, окремих громадян на кримінально-виконавчу політику та її реалізацію в законодавстві та практичній діяльності органів та установ, які виконують кримінальні покарання, що ґрунтується на засадах відкритості та гласності перед народом, правосуб'єктності засуджених, оптимальному поєднанні їх свободи та відповідальності.

Зміст принципу демократизму при виконанні кримінальних покарань полягає в тому, що суб'єктами формування кримінально-виконавчої політики та організації процесу виконання покарань виступають не тільки спеціально уповноважені на це органи та установи, а й інші органи державної та місцевої влади, громадяни та їх об'єднання. Принцип демократизму передбачає об'єднання і найбільш оптимальне втілення різноманітних інтересів держави, суспільства, окремих його членів, включаючи засуджених, в процесі виконання покарання для досягнення поставлених перед ним цілей і завдань.

Відмінними ознаками принципу демократизму у кримінально-виконавчому праві на сучасному етапі є: соціальність; пріоритет виправного над каральним і превентивним началами в покаранні; історична мінливість; динамічність розвитку; діалектичне поєднання свободи і відповідальності, прав і обов'язків засуджених; системність і структурність, виходячи із завдань внутрішньої і зовнішньої взаємодії; реальність; міжнародне визнання.

Принцип демократизму реалізується в процесі забезпечення режиму відбування покарання засудженими. Найважливішим напрямком розширення демократичних засад у виправно-трудої системі є вдосконалення правового становища осіб, які відбувають кримінальне покарання. Збереження за засудженими правового статусу громадянина по відношенню до осіб, які вчинили злочини, є яскравим прикладом реалізації принципу демократизму у сфері виконання кримінальних покарань. Реалізація демократичних ідей знайшла своє втілення в гуманізації кримінального законодавства, зміні репресивної

концепції на користь розумної, що не завдає шкоди суспільству.

Отже, на думку Р.В. Корольова, принцип демократизму в кримінально-виконавчому праві можна розглядати в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні принцип демократизму полягає в залученні громадян до справ держави, розвитку їх соціально-правової активності та ініціативи, навичок самодіяльності та самоврядування, врахування громадської думки при прийнятті державних та інших рішень. У вузькому розумінні принцип демократизму, перш за все, реалізується у визнанні засудженого суб'єктом кримінально-виконавчого права. У міжнародному пакті про громадянські і політичні права (стаття 16) підкреслюється, що «кожна людина, де б вона не знаходилася, має право на визнання її правосуб'єктності». Значимість даного положення визначається в першу чергу тим, що засуджений (особливо до позбавлення волі) істотно обмежується в правах і тому потребує певної соціальної і правової захищеності. У вузькому сенсі принцип демократизму – це участь самих засуджених у виховному процесі [6, с. 126]. Отже принцип демократизму у праві посідає центральне місце в забезпеченні прав людини при здійсненні правообмежень. Як і інші принципи кримінально-виконавчого права він покликаний відіграти значну роль у наповненні кримінально-виконавчого процесу положеннями, ідеями та імперативними вимогами, які складають основу державної політики у цій сфері суспільних відносин.

Згідно з принципом демократизму кожна держава повинна відповідати закріпленим міжнародним правом демократичним стандартам. Принцип демократизму у праві має не тільки внутрішній, а й міжнародний аспект. Він вимагає рівної поваги до суверенних прав держав незалежно від існуючих між ними відмінностей. Принцип демократизму – одна з гарантій незастосування сили, необхідна умова реалізації права на самовизначення, права вільно обирати і розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи. Тільки демократична держава здатна дотримуватись норм сучасного міжнародного права та бути повноправним членом міжнародного співтовариства [8, с. 163-165]. Згідно з принципом демократизму у міжнародному праві діяльність держави повинна відповідати демократичним нормам, закріпленим у міжнародному праві. Демократія є важливим засобом забезпечення індивідуальних і колективних інтересів, оптимального функціонування національних інститутів та інтернаціонального співтовариства [7, с. 31].

Поряд із загальною системою міжнародних механізмів захисту прав людини функціонують і регіональні системи, які відображають особливості культури, політико-правової свідомості, регіональної ідентифікації, що впливає на координацію і розвиток державних інститутів у певному регіоні. Однією з найбільш дієвих є Європейський механізм охорони і захисту основних прав людини [3, с. 242]. Принцип демократизму у праві закріплений в якості одного із загальних цінностей Європейського Союзу, поряд з такими цінностями як повага людської гідності, свобода, рівність, правова держава і дотримання прав людини. Ці цінності (принципи) є спільними для держав-членів в рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю [5, с. 47]. На основі принципу демократизму формуються механізми захисту прав людини не тільки від осіб, органів і держав, що їх порушують, а й від наднаціональних інститутів та органів. Створюються демократичні правові інструменти, що дозволяють погоджувати динаміку процесів інтеграції та глобалізації з інтересами держав, регіонів, а головне людей, які виступають критерієм розвитку цивілізацій.

В Україні принцип демократизму є одним з основних принципів права та відображає задекларовану ідею побудови демократичної держави. Принцип демократизму

опосередкований передусім взаємовідносинами держави і суспільства, держави й особи. Він знаходить своє виявлення в сучасних принципах формування органів державної влади, в їх системі, структурі, складі та основних засадах функціонування.

Принцип демократизму є одним із пріоритетних принципів побудови та функціонування державного механізму. Показниками демократизму є: виборність влади; самоврядування громадян; рівноправність; загальне виборче право; альтернативність виборів; право більшості з повагою та врахуванням прав меншості; легальність влади; розподіл влади; система взаємовідносин держави і громадянського суспільства; суспільний контроль за владою; система стримувань і противаг; багатопартійна система. Виходячи з цього, принцип демократизму у праві є визначальною первинною ідеєю, яка є ідеологічним підґрунтям формування й проголошення інших фундаментальних засад [12, с. 447]. Однак, варто зазначити, що принцип демократизму в Україні знаходить своє втілення лише у випадку, коли держава заснована на здійсненні реального, а не удаваного народовладдя, гарантуванні прав і свобод людини і громадянина, на їх активній участі у формуванні державних органів та здійсненні контролю за діяльністю державного апарату через вибори і представницькі установи.

Висновки. Вихідною точкою філософсько-правового дослідження принципу демократизму у праві є «народний суверенітет», який передбачає в якості єдиного джерела влади — народ, що бере активну участь у формуванні органів влади, які володіють правотворчими функціями, а також має можливість прямого волевиявлення у вирішенні найбільш значущих питань державного і суспільного життя. Принцип демократизму у праві являє собою сукупність вихідних, ціннісних, ідейних та правових засад, які виявляються у різних галузях права та сферах застосування. Філософсько-правове дослідження принципу демократизму у праві дає можливість стверджувати, що він передбачає надання громадянському суспільству більших можливостей як щодо побудови та функціонування державного механізму, так і щодо розширення правового статусу людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багмет М.О., Євтушенко О.Н. Базові принципи діяльності територіальних інститутів управління в контексті Європейської хартії місцевого самоврядування // Наукові праці МДГУ. — Миколаїв, 2007. — Т. 69, вип. 56. — С. 56–60.
2. Глушенко Ю.М. Принципи правотворчої діяльності місцевих державних адміністрацій // Форум права. — 2008. — № 2. — С. 66–72.
3. Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. — К.: Атіка, 2007. — 432 с.
4. Донченко О.П. Свобода як всезагальний принцип права // Проблеми філософії права. Том III. — № 1-2. — Київ-Чернівці: Рута, 2005. — 480 с.
5. Кашкин С.Ю., Четвериков А.О., Калининченко П.А. и др. Право Европейского Союза: учебное пособие (отв. ред. С.Ю. Кашкин). — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Проспект, 2011 г. — 274 с.
6. Королев Р.В. К вопросу о понятии принципа демократизма в уголовно-исполнительном праве // Бизнес в законе. — 2007. — № 4. — С. 125–126.
7. Куян І. Проблема співвідношення принципів міжнародного права і національного суверенітету // Публічне право. — 2011. — № 3. — С. 27–34.
8. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть : учеб. для студентов юрид. фак. и вузов; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. — Изд. 3-е, перераб. и доп. — М.: Волтерс Клувер, 2005. — 432 с.
9. Мавлюдов А.А. Местное самоуправление как составная часть демократического общественного устройства // Вестник ТИСБИ. — 2000. — № 1. — С. 97–101.

10. Мальцев В.В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности: [моногр.] / В.В. Мальцев, В.А. Мальцев. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. — 694 с.
11. Мірошніченко Ю.Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні: Монографія; за ред. О.Л. Копиленка. — К.: «Фенікс», 2012. — 360 с.
12. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. — Х.: Право, 2009. — 598 с.
13. Румянцев О.Г. Основы конституционного строя России (понятие, содержание, вопросы становления). — М., 1994. — 285 с.
14. Скрипнюк О.В. Верховенство права і демократія: специфіка взаємозв'язку // Демократія та право: проблеми взаємовпливу і взаємозалежності: Д 31 Матеріали міжнар. наук. конф. (26 жовт. 2007 р., м. Київ); За ред. акад. АПрН України О.В. Скрипнюка. — Х.: Право, 2008. — С. 39–43;
15. Фулей Т.І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Тетяна Іванівна Фулей. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2003. — 24 с.

УДК 340.12 (045)

Полонка І. А., к.ю.н., ст. викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»

Онтологічно-правові витоки розуміння явища поведінки людини в контексті з'ясування передумов виникнення правової поведінки

У статті з'ясовано історичні аспекти уявлень про правову поведінку у філософії права. Досліджуються основні ознаки поведінки людини в періоди Стародавнього світу, Античності, Середньовіччя, Нового часу та ознаки правової поведінки в німецькій класичній філософії. Охарактеризовано основні витоки формування поняття правової поведінки відповідно до історико-філософського періоду.

Ключові слова: поведінка людини, ознаки поведінки людини, особливості поведінки людини, правова поведінка, зміст правової поведінки.

В статье установлено исторические аспекты представлений о правовом поведении в философии права. Исследуются основные признаки поведения человека в периоды Древнего мира, Античности, Средневековья, Нового времени и признаки правового поведения в немецкой классической философии. Охарактеризованы основные истоки формирования понятия правового поведения согласно историко-философского периода.

Ключевые слова: поведение человека, признаки поведения человека, особенности поведения человека, правовое поведение, содержание правового поведения.

The article deals with the historical aspects of the legal concepts behavior in the philosophy of law. Basic features of human behavior in times of the ancient world, medieval, and modern times, the signs of legal behavior in the German classical philosophy are shown in the article. The main origins of formation of the concept of legal behavior in accordance with the historical and philosophical period is characterized.

Keywords: human behavior, characteristics of human behavior, especially human behavior, legal behavior, the content of legal behavior.